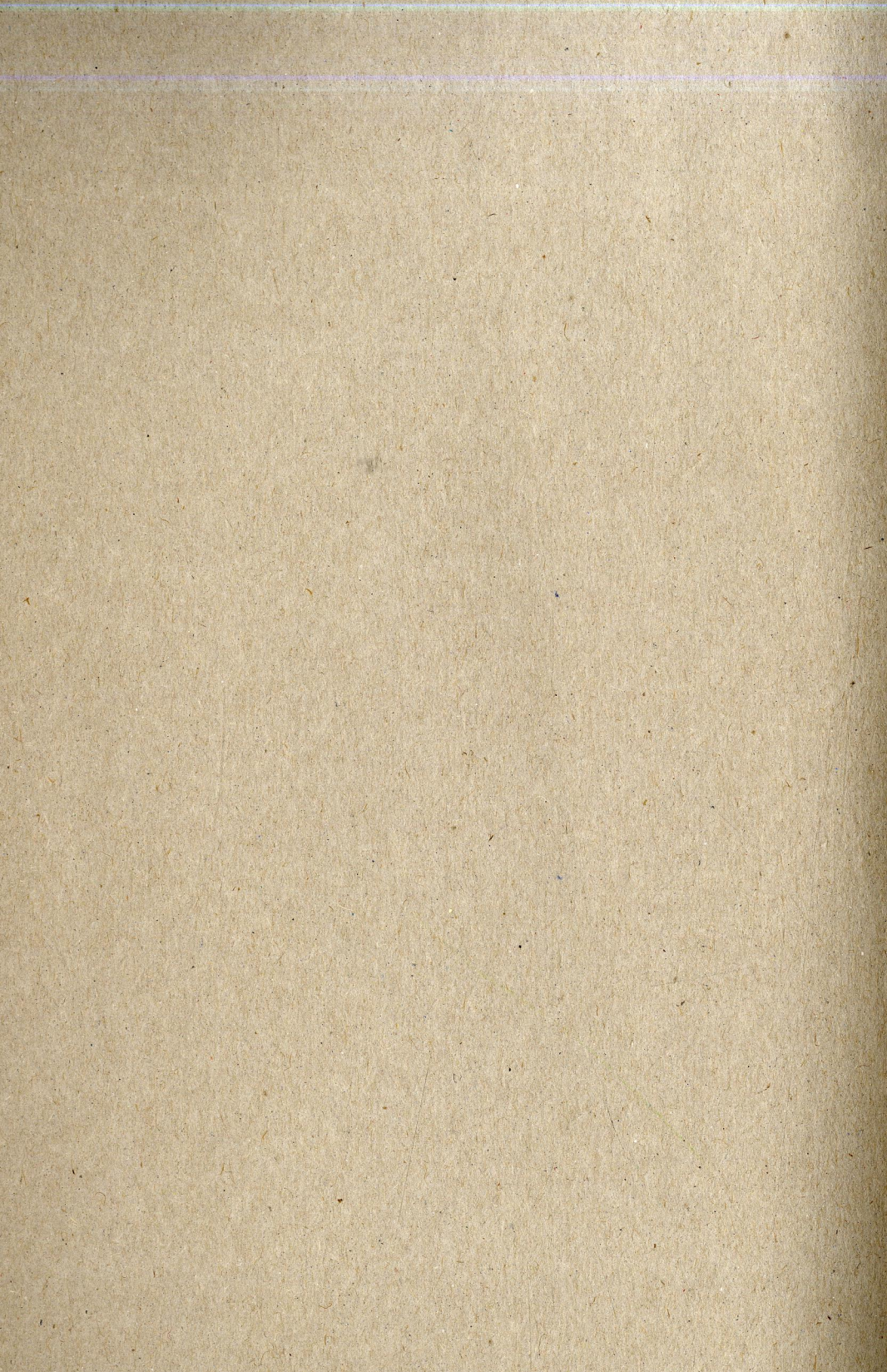

ДОБРИЙ ПАСТИР

Призначений душпастирським і церковним справам

Рік VI

Станиславів

Ч. 1

о. Теодосій Галущинський ЧСВВ.

КНИГА ЮДИТИ

Мідраш, Апокаліпса, чи Історія?

LIBER JUDITH

Est ne Midrash, Apocalipsis, an Historia?

Жовква
Печатня ОО. Василіяні
1936.

37-210

ВСТУП

Ні одна історична книга Старого Завіту не натрапляє на так багато трудностей і закидів з огляду на її історичну достовірність, як книга Юдити. Проф. Д. Шольц так зясовує сю проблему: „Книга Юдити се сфінкс, що ще до нині чекає на розв'язку. Вправді егзегети робили великі зусилля відгадати сю тайну, ба деякі навіть схлібляли собі, що бажану ціль осягнули й розв'язали трудности; та мимо того таки не вдалося розв'язати всі трудности“¹⁾. Хоч уже минуло пів століття від часу, коли А. Шольц писав ті слова, треба признати слушність отсим увагам ученого бібліста, бо дійсно до нині немає ні одної вповні вдоволяючої розв'язки історичного тла сеї книги; та се не дає ще основи просто перечити історичність книги Юдити й зачисляти її до легендарних народних оповідань (мідраш)²⁾ або до апокрифів або проти однодушного передання бачити в ній якусь Апокаліпсу Ст. Завіту.

Порушаючи тут проблему історичности кн. Юдити не думаємо дійти до повної і вичерпуючої розв'язки сього складного питання. У сій розвідці маємо на приміті подати теперішній стан дослідів у тім питанні й на сій основі виказати, що ні один з підношуваних закидів не має такої стійности, щоб міг поважно захитати історичністю книги Юдити. У сім отже випадку належить примінити декрет Папської Біблійної Комісії з 8. червня 1905 р. На поставлене питання: Чи вільно прийняти як основу стійної (gestae) егзегези думку, що книги св. Письма, що їх загально вважається історичними, або зовсім або в части не подають правдивої історії, лиш її вид, під яким криється інший змисл, відмінний від буквального або історичного. На се питання Комісія відповіла негативно додаючи: „*excepto casu, nec facile nec temere admittendo, in quo, Ecclesiae sensu non refragante eiusque salvo iudicio, solidis argumentis probetur, Na-*

¹⁾ Dr. A. Scholz, Das Buch Judith. Eine Prophetie, Würzburg 1885.

²⁾ Єврейське слово „мідраш“ означає в першім понятті: Пояснення якогось місця св. Письма; дальше: довільне, легендарне оповідання, притчу. Cf. W. Gesenius — F. Buhl, Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch. 16. Aufl, Leipzig 1915. ст. 400.

giographum voluisse non veram et proprie dictam historiam tradere, sed sub specie et forma historiae parabolam, allegoriam, vel sensum aliquem a proprie litterali seu historica verborum significatione remotum proponere“.¹⁾

Вперед подамо вичерпуючо зміст книги Юдити й історію її тексту; після того перейдемо до закидів проти її історичности та до можливо найправдоподібнішої розв'язки. Ходить передусім виказати, що підношувані закиди й труднощі ніяк не можна назвати „solida argumenta“, щоб на їх основі можливо ставити припущення, що в книзі Юдити під історичною формою криється інший змісл.

Ні один св. Отець не полишив коментаря до книги Юдити.

БІБЛІОГРАФІЯ:

I. Католицькі автори:

- Nic. Serarius S. J.* In libros Tobiae, Judith, Esther, Machabeorum Commentarius, Moguntiae 1599;
C. Sanctius S. J. In libros Ruth, Esdrae, Nehemiae, Tobiae, Judith, Esther, Machabeorum Commentarius, Lugduni 1628;
Iac. Pamelius, Commentarius in lib. Judith, Coloniae 1626;
Did. de Celada S. J. Judith illustris, Lugduni 1637.
Luc. Vellosus S. J. In lib. Judith Commentarius paraeneticus, Lugduni 1649;
Bern. de Montfaucon O. S. B. La verité d'histoire de Judith. Paris 1688, alt. ed. 1690;
A. I. Neville S. J. Le livre de Judith avec des reflexions morales, Paris 1728;
Gibert, Dissertation sur l'Histoire de Judith (dans Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, a 1754. T. XXI, pag. 42-82);
J. A. Nickes O. S. B. De libro Judithae, Vratislaviae 1854;
Gillet, Tobie. Judith, Esther, Paris 1879;
Delattre S. J. Le livre Judith (Extrait de la Controverse et le contemporain). Paris 1884;
Ant. Scholz, Das Buch Judith eine Prophetie, Würzburg 1885;
B. Neteler, Untersuchung der geschichtlichen und der kanonischen Geltung des Buches Judith, München 1886;
Dom. Palmieri, De veritate historica lib. Judith, Galopiae 1886;
G. Brunengo S. J. Il Nabucodonosor di Giuditta, Roma 1888;
P. Riessler, Chronologische Fixierung der Heldentat Judiths (Katholik 1894 II. p. 1-8);
A. Scholz, Kommentar zum Buche Judith, Würzburg 1896;
Fr. Steinmetzer, Die geschichtlichkeit der Juditherzählung, Leipzig 1907;
C. Meyer, Zur Entstehungsgeschichte des Buches Judith (Biblica 1922. III. p. 193-205).

¹⁾ Enchiridion biblicum. Romae 1927. n. 154.

II. Російські незединені автори:

Проф. Н. Дроздовъ, Историческій характеръ книги Юдиѣъ, Кіевъ 1876 (Порівнай: Рѣчь, произнесенная предъ публичною защитою сочиненія: „Историческій характеръ книги Юдиѣъ“ — Труды Кіев. Духов. Академіи. 1876 (XVII) III. ст. 244.)

П. Юнгеровъ, Неканоническія книги Ветхаго Заваѣта (Православный Собесѣдникъ, Казань 1907. стр. 20-23).

III. Протестантські автори:

F. Fritzsche, Das Buch Judith (Kurzgefasstes exegetisches Handbuch), Leipzig 1853;

Zöckler, Apocryphen des A. T. (T. XI. Der kurzgefasste Kommentar zu der heil. Schrift), München 1891;

M. Löhr, Das Buch Judith (Apocryphen und Pseudepigraphen des A. T. v. Kautzsch), Tübingen 1900.

IV. Жидівські автори:

S. Weismann, Das Buch Judith historisch-kritisch beleuchtet. Wien 1890;

H. P. Chayes, Das Buch Judith (Jüdisches Jahrbuch für Oesterreich 1. 1932-3).

I. ЗМІСТ КНИГИ ЮДИТИ.

Уже сама назва „Книга Юдити“¹⁾ вказує, що Юдита се головна героїня записаних там подій. Книга має дві головні часті: У першій подає священнописменник, як прийшло до сього, що Набуходонозор порішив підняти военний похід на Юдею. В тій цілі назначив Олоферна головним вождом, та як він приступив до облоги міста Ветилуї, батьківщини Юдити (I-VII); у другій часті оповідається, як потрапила не лиш підійти, але й убити власною рукою Олоферна й так Юдита своєю розвагою, набожністю й мужеством охоронила місто від знищення, а мешканців його від погибелі і так спричинила освободження на довший час цілої юдейської країни (VIII-XVI). Сей зміст подаємо після рецензії грецького, згідно церковно-славянського тексту.

I. Набуходонозор рішає военний похід на Юдею і облога Ветилуї (I-VII).

1. Війна Набуходонозора з Медами й у західній Азії (I-III, 10). У 17 літо панування Набуходонозора в Екбатані за царя Арфаксада повстало могутнє царство Медів. Набухо-

¹⁾ Юдита, коли брати єврейську етимологію сього слова, може бути або жіночий рід від „єгуда“ і тоді значилоб: жидівка (юдейка); або II. аорист го фаль від дієслова „едаг“, що значить: славлена, звеличена. У грецькій тексті назва книги *Ioudaîd*.

донозор підпомаганий східними племенами вибирається на підбій того царства, підчас коли західні племена відмовили йому військової помочі (I, 1-12). — По побіді над Арфаксадом, медийським володарем, Набуходонозор скликав нараду вельмож і порішив воєнний похід на західні землі (I, 13-II, 3). — Полководцем цілої оружної сили назначив Олоферна й поручив йому підбити й безпощадно знищити усі землі, що відмовили помочі в часі походу царя на Медів: „Ото підеш на всі західні землі, бо не послухали мого голосу; повелиш приготувити їм землю і воду, бо піду на них у мойому гніві, покрию їх усі землі ногами мого війська і віддам їх на розграблення. Їх ранені наповнять дебри й потоки, й ріки переповняться їх трупами, а прочих поведу в полон аж на кінці землі. Ти же йди тепер й підчини мені вперед їх області; піддадуться тобі, то задержи їх мені на день кари. Зате непокоривих не щади, а віддай їх на смерть і розграблення. Як живу я і держава мого царства, — се я сказав і довершу мою рукою. А ти не переступи ні одного слова свого пана. Виповни все точно й не отягай з нічим“ (II, 4-13). — Олоферн зібравши велику силу війська, 120.000 добірного пішого війська, і 12.000 кінних стрільців вирушив вперед до висшої Киликії, звідтам повернув у Мезопотамію, відтак знова в Киликію і дійшов до границь Яфетових в областях Мадіямлих, вкінці спустошив поля Дамаску (II, 14-27). — Переняті жахом мешканці примор'я від Сидону по Аскалон, післали послів до Олоферна з заявою підданства, та се не допомогло й не звільнило їх від знищення і розграблення (II, 28-III, 8). — Відтак прибув Олоферн на долину Ездсельон недалеко Дотану, що лежить напроти великої Юдейської рівнини й розтаборився між городом Гавйом а Скитополем і перебув там цілий місяць, щоб призбирати припаси для війська (III, 9-10).

2. Похід на Юдею і облога Ветилуї. — Юдейці почувши, що зділав Олоферн з сусідніми народами та як поруйнував і розграбив їх святині, порішили боронитися. По вказівкам Еліяакима, „Іерея великого“, укріпили міста, замкнули всі проходи, що ведуть з Галилеї до Єрусалиму; заразом постом і молитвою приготувлялися до війни (IV, 1-15). — Почувши про се Олоферн, розярений і здивований, скликав князів сусідуючих з Жидами народів, щоб від них розвідати, що се за нарід, які їх воєнні сили, в чім їх сила й хто проводить їм. Тоді Ахїор, Амоній з роду, на основі історії ізраїльського народу вказав Олофернові на особлившу Божу опіку над тим народом; заразом радив, щоб Олоферн не наступав на них так довго, поки не довідається чи Жида не провинилися в чім

проти Божого закону (V, 1-21). — Та Олоферн підбурений прочими вождями й тим, що важився іншого назвати Бога крім Набуходонозора, порішив передати Ахіора Жидам, щоб він ураз з ними погиб. Тому приказав звязати його й звязаного полишити недалеко Ветилуї (V, 22-VI, 11). — Жида знайшли Ахіора й забрали з собою, а довідавшись як великодушно боронив перед Олоферном могутності Бога Ягве, прийняли його ласкаво. Сами припавши до землі закликали: „Господи, Боже небес, поглянь на їх гординю, помилуй упокорення нашого народу й змилосердися над тими, що днесь посвятилися тобі“ (VI, 12-21). — Слідуючого дня Олоферн оточив Ветилу; перервав водопровід, захопив усі джерела води й тим так пригнобив мешканців Ветилуї, що вони порішили передати город на ласку й неласку ворогам. Та лиш на пропозицію Охозії, одного з начальників міста, згодилися відложити здачу города на п'ять днів (VII, 1-32).

II. Юдита своєю розвагою та мужністю освободжує Ветилу і цілу Ізраїльську землю (VIII-XVI)

1. Юдита жертвує себе на оборону своєї батьківщини й приготується до виходу (VIII, 1-IX, 14). Юдита вдова, понад яку не було ні побожнішої, ні гарнішої, почувши про задуми старшини здати город, візвала до себе старшину міста й строго їм викинула, що назначили час Божому милосердію і так допустилися провини спокуси Господа. Заразом завізвала їх, щоб ідучи за приміром батьків заохочували нарід до терпеливості й витривалості (VIII, 1-27). — Старшина признала повну слушність догані Юдити й звернулася до неї з проханням, щоб за них благала Бога. Вона знова зажадала від них дозволу, вийти з городу й не питати її, що задумує робити (VIII, 28-36).

2. Успішна виправа Юдити (X, 1-XIII, 20). — Прибрана в найгарніші одязі й самоцьвіті, взявши з собою рабиню й припаси харчів, опустила Юдита город, супроводжувана сердечними побажаннями населення Ветилуї (X, 1-10). — Асирійська сторожа придержала обі невісти й завела перед Олоферна. Юдита виявила Олофернові, що се Бог післав її до нього звістити йому величаву перемогу над Ізраїлем, бо вони тяжко провинилися перед Богом. Тому вона лишається у його таборі, щоб звістити йому день, що його обявить її Бог у молитві (X, 11-XI, 19). — Олоферн, зведений підступом Юдити, дозволив оставати її в таборі, житися своїми харчами й кож

ної ночі враз з рабинею виходити за табор на молитву (XI, 20-XII, 9). — Четвертого дня приготував Олоферн своїм полководцям величавий пир і запросив також Юдиту. В часі того пиру Юдита споживала лиш свої харчі. Олоферн запоморочений пристрасстю упився вином. З того скористала Юдита, і позіставши сама з п'яним до нестями Олоферном, відрубала йому голову (XII, 10-XIII, 8). — Відрубану голову передала рабині, щоб сховала до торби з харчами. Після того обі вийшли з табору, прибули до воріт Ветилуї і там показала відтату Олофернову голову, що всіх переняло великою радістю (XIII, 10-20).

3. Побіда Ізраїлитян над Асирійцями й похвала Юдити (XIV-XVI). Юдита радить завісити голову Олоферна на мурах міста й зараз раненько випасти на ворогів. Ся подія так вплинула на Ахіора, що він рішився піддати обрізанню і так стати членом вибраного народу (XIV, 1-10). — Досвідком випали Ізраїлитяни на неприготованих Асирійців. Надто Асирійці побачивши відрубану голову свого начального вождя, завішену на мурах міста, переняті жахом утікли й полишили цілий табор як добичу Ізраїлитянам (XIV, 11-XV, 7). — На вістку про сю величаву перемогу прибули до Ветилуї з Єрусалиму „Йоаким, Єрей великий, і старшини Ізраїльські, що жили в Єрусалимі, щоб побачити се щастя, що сотворив Господь для Ізраїля й видіти Юдиту й повитати її. А коли прийшли величали її однодушно словами: „Ти слава Єрусалима, Ти велика радість Ізраїля, Ти слава нашого роду. Усе ти зділала своєю рукою; Ти звеличила Ізраїля. Нехай Бог благословить тобі в усім і будь благословенна Богом Вседержителем на віки“. А всі люди відповіли: Амінь“. Та Юдита не собі приписувала се діло освободження, а Богові; й у прегарній пісні віддала славу Богові (XV, 8-XVI, 17). — Після того Юдита враз з визначнішими мешканцями Ветилуї прибули до Єрусалиму поклонитися Богові й принести всепалення і довільні жертви на подяку Богові. При тій нагоді Юдита зложила в святині добичу, забрану з намету Олоферна. У Єрусалимі перебули три місяці (XVI, 18-20). — До кінця життя усі незвичайно поважали Юдиту, а смерть її загально оплакували (XVI, 21-24). — По смерті Юдити ще довгий час Ізраїлитяни тішилися повним миром, бо не було нікого, хто загрожувавби їм (XVI, 25).¹⁾

¹⁾ Порівняй: R. Cornely, *Introductio specialis in lib. V. T. II. 1. ed. 2. p. 394 - 396.*

II. ТЕКСТИ Й ПЕРЕКЛАДИ

1. Первісний оригінальний текст

Первісний оригінальний текст книги Юдити не дійшов до нас. Уже Оріген стверджує, що за його часів не існував єврейський текст ані книги Товіта ані книги Юдити.¹⁾ Св. Єронім свій переклад робив з арамайського (халдейського) тексту.²⁾ Нема сумніву, що первісний текст писаний був семітською мовою і то після всякої правдоподібності єврейською, на що вказують численні гебраїзми в теперішнім грецьким тексті.³⁾ З того слідувало б, що арамайський текст, що з нього св. Єронім помістив у своїй Вульґаті латинський переклад, се також переклад з загиненого єврейського тексту.

2. Єврейські перерібки.

Вправді нема оригінального тексту, існують одначе єврейські рецензії книги Юдити. Є їх дві: одна ширша друга коротша.⁴⁾ Крім того учений Гастер 1894 р. видав друком ще один, до того часу незнаний ще єврейський текст кн. Юдити, що обнімає лиш одну главу.⁵⁾ У сій найкоротшій рецензії Юдита виступає як дівиця, а не вдова; місце події не Ветилуя, а Єрусалим; вожд ворожих військ не Олоферн, а Селевк. По думці Гастера, се мавби бути якийсь історичний роман. Н. Роре знова є тої думки, що ся найкоротша рецензія, се основа й джерело всіх пізніших.⁶⁾

Сі рецензії на загал в основних річах годяться, зате в подробицях заходять досить великі різниці, головно в назвах імен власних і місцевостей. Про ті рецензії треба сказати, що се свобідні перерібки оригінального тексту. Се тим лекше могло статися, що Жиди кн. Юдити не вважали за канонічну.

¹⁾ „Εβραίοι τῇ Τωβία οὐ χρῶνται, οὐδὲ τῇ Ἰουδήθ· οὐδὲ γὰρ ἔχουσιν αὐτὰ ἐν ἀποχρύφοις ἑβραϊστί· ὡς ἀπ' αὐτῶν μαρτύροντες ἐγγράμμεν...” Epist. ad Africanum 13. J. P. Migne, Patrolog. Graeca XI. 80.

²⁾ Praef. in Iudith — „Apud Hebraeos liber Judith inter apocrypha legitur: cuius auctoritas ad roburanda illa quae in contentionem veniunt, minus idonea iudicatur. Chaldaico tamen sermone conscriptus inter historicos computatur...”

³⁾ Порівняй: III, 9 і IV, 2; V, 12. 19; VII, 10, 28; XII, 4; XIII, 4. 8. 13. 16; XIV, 2-6 і пр. На тій основі J. Movers, Zeitschrift für Philosophie und kathol. Theologie II. XVIII. (1835) вказує, що оригінальний текст певно був єврейський, та що з нього повстав переклад LXX. Заразом існував також старинний арамейський переклад.

⁴⁾ Обі ті рецензії опублікував Jellinek, Bet ha Midrasch, 1894. I-ша ст. 132-136. II-га ст. 12-22.

⁵⁾ M. Gaster, An unknown Hebrew version of the history of Iudith, Proceedings of the Society of Biblical Archeology XVI (1894) ст. 158-161.

⁶⁾ Hugh Pope, Judith в: The Catholic Encyclopedia. 1910. Докладніше про се питання: C. Meyer, Zur Entstehungsgeschichte des Buches Judith, Biblica (1922) III. ст. 193-205

3. Грецькі й латинські переклади

Також нема одностайного грецького перекладу кн. Юдити, а існують три його рецензії. Перша знаходиться в рукописах: синайській („алеф“), Олександрійській (А) і Ватиканській (В). Ся рецензія найповажніща й принята до церковних книг св. Письма. Вона також є основою нашого церковно-славянського тексту. Другу рецензію маємо у кодексі рукописнім 58, що називається „Codex Regius Vaticanus, 10.“; а третя в кодексі 19, названім „Chisianus“ і 108, „Vaticanus graecus 330“.¹⁾ Деякі автори, як Löhrl і Kautzsh думають, що кодекси 10 і 108 се рецензії Лукіяна мученика. Та сей погляд не має основи.²⁾

Латинських перекладів також маємо два. Перший, що знаходиться в давній Італя, се переклад з грецької ватиканської рукописи (В)³⁾; другий се св. Єроніма з якогось, нам тепер незнаного, арамейського тексту. Про сей переклад так пише сам автор: „Sepositis occupationibus, quibus vehementer coarctabatur, huic unam lucubratiunculam dedi, magis sensum e sensu quam ex verbo verbum transferens, multorum codicum varietatem vitiolosissimam amputavi: solo ea quae intelligentia integra in verbis chaldaeis invenire potui, latinis expressis“ (Praef. in lib. Judith).⁴⁾

Переклад св. Єроніма „Вульгата“ далеко коротший від грецьких перекладів. Та хоч становить лиш чотири п'ятих грецького перекладу, всеж має досить подробиць, яких нема в грецьких, прим. III, 9-11; IV, 11-14; V, 13. 15-19.⁵⁾ Коли ходять о критичну сторону, то без сумніву більшу вартість має переклад грецький, що вкінці очевидне з наведеної характеристики, що її подає сам св. Єронім про свій переклад.⁶⁾

Крім тих перекладів існують ще переклади: сирийський і етіопський, та вони вже меншої вартости.⁷⁾

¹⁾ O. Fr. Frizshe, Libri apocryphi Vet. Test. graece, XVIII і пр.

²⁾ M. Löhrl, Kautzsh, Die Apokryphen und Pseudepigraphen des Al. T. I. Freiburg 1900. ст. 147.

³⁾ Cod. Regius 3564. — Інша рецензія Італі знаходиться у Cod. Complutensi I. тепер у національній Парижській Бібліотечі 93 і 11505, також у рукописі Монахійської бібліотеки 6239. Histoire de la Vulgate pendant les premiers siècles du moyen age, Paris 1896.

⁴⁾ Tielmann, Beiträge zur Textkritik der Vulgata, insbesondere des Buches Judith, Speier 1883; — Judith, Die vorhieronymianischen (lateinischen) Versionen; die Vulgata: Sitzungsberichte der königl. Bayrisch. Akademie d. Wissenschaften, München 1900, ст. 224 і пр.

⁵⁾ Оба тексти т. є грецький і латинський Вульгати зіставив точно: L. Capellus, Commentarium et notae criticae in Vet. Test., Amstelodami 1689 ст. 573 і пр.

⁶⁾ R. Cornely S. J. пише: „Utique textus, utpote longo ecclesiarum usu approbatus, iure merito authenticus dicitur; critice vero videtur praefendus graecus, praesertim quia S. Hieronymus non obscure innuit, se nonnulla, quae non satis intellexit, consulto omisisse“. Introd. specialis in histor. V. T. libros II. 1. ed. 2. ст. 392.

⁷⁾ Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes III. 2. Aufl. (1900) ст. 236.

III. ЛІТЕРАТУРНИЙ ХАРАКТЕР КНИГИ ЮДИТИ

1. Ріжні погляди на се питання.

До часів Лютра ніхто не підносив сумніву, відносно історичного змісту книги Юдити. Навіть жида, що сю книгу усунули з канону св. книг і причисляли до апокрифів, всеж таки уважали її за історичну книгу, про що виразно свідчить св. Єронім.¹⁾ Св. Отці й Учителі Церкви, всі без виїмку, приймали без застереження історичність кн. Юдити, хоч розходилися в поглядах означення історичної доби й особи царя, що виступає в кн. під назвою Набуходонозора.²⁾ Такий самий погляд стрічаємо в усіх визначних біблістів і еґзегетів середновіча, як: Рабан, Мавр, Страбо Веляфрид Петро Коместор, Кардинал Гуго, Николай Ліраній, Діонізій Картузський і пр.³⁾

Перший Лютер відважився зачислити кн. Юдити до побожних поетичних оповідань. Він так оцінює її: „... ein geistlich schön Gedicht eines heiligen geistlichen Mannes, der darinnen hab wollen malen und fürbilden des ganzen Volkes Glück und Siege wider alle ihre Feinde, von Gott alle Zeit wunderbarlich verliehen.“⁴⁾

За Лютром пішли його одномишленники, протестанти й раціоналісти, лиш вони пішли далше, як їх учитель. Одні книгу Юдити вважають за епопею, другі за драму, інші знова за якусь алегорію, а знова інші за історичний роман.⁵⁾ Не бракувало й таких, що сю книгу св. Письма ували просто за байку; призначену для найбільше неосвічених жидівських кругів.⁶⁾ Та є і між протестантами еґзегети, що стоять на традиціональній основі й признають правдивий історичний характер кн. Юдити, як Гумпах і Вольф; між жидівськими біблістами історичний характер обстоює А. Вайсман.

Російські незединені богослови, поділені на дві групи: Одні, переважно богослови священики, архимандрити й єпископи, що стоять на патристичнім і церковнім переданні, вони без застереження приймають історичність і канонічність кн.

1) „...apud Hebraeos liber Iudith inter apocrypha quidem legebatur... chaldeo tamen sermone conscriptus inter historicos computabatur“ (Praef. in lib. Iudith).

2) Nickes, de libro Iudithae... p. 11.

3) R. Cornely S. I. Introd. spec. in lib. V. T. II. 1. ed. 2. p. 398.

4) Werke. Erlanger Ausg. 63 ст. 91; Keil, Einleitung ст. 725.

5) Hugo Grotius, Opera I. Basileae 1732. стр. 578; Fritzsche, Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zu den Apokryphen, Leipzig 1851, стр. 125; Grätz, Geschichte der Juden IV. 2. Aufl. Leipzig 1866, стр. 132.

6) A. Reville, у „Revue des Deux Mondes“ (1. Nov. 1867. стр. 109) „Vielle légende racontée par le plus ignorant des Juifs“.

Юдити;¹⁾ другі, — академики й світські професори духовних академій — під впливом протестантським перечуть і канонічність і історичність тої книги. Найдальше йде П. Юнгеро́в, професор св. Письма казанської дух. академії. Він. кн. Юдити зачисляє до апокрифів, що загалом не має ніякої історичної достовірності.²⁾ Більше умірковану думку заступає кievський академик Н. Дроздов.³⁾ Він зачисляє кн. Юдити до неканонічної біблійної літератури Ст. Заві́та, а свій погляд на її історичну вартість ось так означає: Критическій обзор этихъ возрѣній привелъ меня къ выводу, что нельзя признать книгу Іудиль всецѣло-историческимъ сочиненіемъ, потому что хотя многія данныя, заключающіяся въ ней, находятъ соотвѣтствіе въ обстоятельствахъ послѣплѣнной жизни еврейскаго народа, однако буквально-историческое объясненіе этой книги встрѣчаетъ непреодолимые препятствія какъ въ невозможности отнести нѣкоторыя общезвѣстныя историческія и географическія имена (напр. Навуходонозора, Арфаксада, Ниневіи и пр.) къ тѣмъ личностямъ и городамъ, которые подъ этими именами извѣстны изъ исторіи, такъ въ отсутвіи всякихъ указаній въ древнихъ историческихъ памятникахъ на многія изъ географическихъ названій, употребляющихся въ этой книгѣ, и нѣкоторыя изъ описанныхъ въ ней собитій. Равнимъ образомъ нѣтъ достаточныхъ оснований и къ безусловному отрицанію историческаго значенія ея. Напротивъ того многія данныя къ тому заключенію, что въ основѣ ея непремѣнно должны лежать дѣйствительныя собитія... Разсмотрѣвши содержаніе книги Іудиль и счисливши его съ исторією евреевъ и другихъ народовъ въ послѣплѣнный періодъ, я пришелъ къ убѣжденію, что въ основѣ книги Іудиль лежать собитія только изъ одной эпохи и, по всей вѣроятности, именно изъ време́не царствованія Антиоха III. Говорю: „по всей вѣроятности“, потому что, имѣя дѣло съ сочиненіемъ, въ которомъ историческая почва поросла поэзією и въ которомъ авторъ ея называетъ своихъ героевъ ихъ именами, едва ли можно, при современномъ состоянніи науки, выдавать результаты своего изслѣдованія за несомнѣно-достоверные...“⁴⁾

¹⁾ Кажемо „преважно“, бо прим. на зовсім протестантським становищі стоїть також митрополит Филаретъ, „Апокрифи“ — Чтенія Общества Любителей духов. просвѣщенія 1871. I. 276-277; Митропол. Арсеній, Введеніе въ сваящ. Книги Ветх. Зав. стр. 176.

²⁾ П. Юнгеро́в, Неканоническія книги Ветх. Завѣта. (Православный Собесѣдникъ, Казань 1907. II. стр. 20-23.)

³⁾ Проф. Н. Дроздовъ Историческій характер книги Юдиѣ. Киевъ 1876.

⁴⁾ Рѣчь, произнесенная предъ публичною зашитою сочиненія: „Историческій характеръ книги Іудиль“ — кандидатомъ Академіи Н. Дроздовымъ. (Труды Киев. Духов. Акад. XVII (1876) 3-ий томъ стр. 246-27.)

Також між католицькими вченими біблістами й егзегетами нема однодушного погляду. Вправді усі більше менше стоять на тім, що в книзі Юдити має місце дійсне історичне тло; та деякі з них думають, що те історичне тло затемнене й закрашене всякими поетичними додатками, що нічого не мають спільного з історією.¹⁾ Найбільше оригінальну думку розвинув католицький егзебет А. Шольц.²⁾ Він каже, що книга Юдити се не історія, а апокаліпса під історичною формою. Се опис боротьби антихриста проти Христового царства. Похід Олоферна зовсім аналогічний на святу землю у пророка Єзикаїла (XXXVIII і XXXIV пл.) до наступу Гоґа. Юдита уособлює церкву Нового Завіта; а Ветулія, се Ізраїльська земля. Зате загал егзебетів католиків стоїть на становищі церковного передання і боронить успішно історичну віродостойність книги Юдити.

Вкінці вже сам зміст і спосіб, як священикописьменник обрабляє свій предмет, виразно вказують, що він мав намір і хотів писати історію. І так при важніших подіях подає точно дати, подає рід Юдити до 14-го покоління в низ (VIII, 1). Вчисляє до подробиць воєнні сили Олоферна (II, 15-17). Поіменно називає старшин міста Ветилуї і Єрусалиму (IV, 6; VIII, 10). Поіменно також називає усі міста, що заняв Олоферн, як також міста, що їх укріпили Ізраїлитяни (II, III, IV). Дуже докладно подає розложення військ Олоферна при обозі Ветилуї, як також положення самої Ветилуї (VII, 3; 17-18). Колиб автор не мав на думці писати історію, а якесь легендарне чи поетичне оповідання, то всі наведені дані моглиб служити хіба на се, щоб впровадити в блуд читачів. Се булаб проста омана, про що не годиться посуджувати автора ще й дотого священикописьменника.

Таксамо немає найменшої основи одинокий погляд Шольца, що тут маємо до діла з Апокаліпсою про останню боротьбу Антихриста проти Христової Церкви. Зовсім слушно замічує Р. Корнелі: Передовсім тяжко подумати, що Бог дав Церкві таку пророчу книгу, що про її пророчий характер ніхто не міг додуматися за час XIX столітій, через що її пророцтва нікому не були відомі. Де коли так писали пророки, щоб усі читачі конечно мусіли думати, що мається до діла з минувшими подіями,

¹⁾ Прим. I. Iahn, Einl. in d. N. T. Wien 1802, стр. 919; Fr. Lenormant, La divination chez les Chaldéens, Paris 1874. стр. 183 і нр.; M. van Zinnig Bergmann, Het Bock Iudith, met anteekeningen voorzien door; D. A. Jansen et Dr. A. W. H. Sloet, Biblia Sacra V. T. III. 4. 1906; A. Jansen, Judiths Gebet (Theologie und Glaube II. 1910, 441-449); H. Lesêtre, Les recits de l'histoire sainte, Iudith (Revue pratique d'Apologie IV. t. 8. 1909. стр. 191-195).

²⁾ Dr. A. Scholz, das Buch Judith. Eine Prophetie, Würzburg 1885; Commentar zum Buche Judith, ibid. 1887; Commentar über d. Buch Judith und über Bel und Drache, ib. 1896.

бо в цілій книзі нема ні одного натяку на якусь алегорію або Апокаліпсу. У Єзекиїла гл. XXXVIII і XXXIX мають виразний пророчий характер, але сього у книзі Юдити ніхто крім Шольца не добачив. (Порів.: S. Cornely, *Historica et critica Introductio in V. T. lib. sacros* II. 1. p. 401).

2. Закиди й труднощі проти історичного характеру книги Юдити

Треба признати, що в книзі Юдити, так як вона представляється у нинішніх рецензіях, дійсно знаходиться багато дуже тяжких до пояснення місць. Се якраз підносять ті егзегети й біблісти, щоб основуючись на тих труднощах відмовити сій книзі історичної вартости.

Найважніші труднощі підносять головню з сторони історично-хронологічної і географічних даних, що знаходяться в кн. Юдити.

Неможливо просто, кажуть противники історичного характеру сеї книги св. Письма, — найти не лиш у ізраїльській історії, але й у знаних рамах всесвітної історії доби, щоб можна вмістити події, подані в кн. Юдити. Годі вмістити в часах перед вавилонською неволею, бо ні слова не згадується про Ізраїльських царів, а нарід стоїть під управою первосвященника й старшини (IV, 6. 8. Вульг. IV, 5. 11). Не легко також ви-найти відповідну добу по повороті Жидів з вавилонської неволі, бо в тім часі Ізраїлитяни 207 літ були в повнім підданстві у Перзів, після того під Олександром В., вкінці під Птольомеями й сирійськими володарями.

Ніхто не знає про Навуходонозора, асирійського царя, що резидовавби в Нініві; ще менше знаний Арфаксад, мидійський цар. Звісно, що Набопалазар, отець Навуходонозора, здобув і зруйнував Нініву десь між 625 а 606 р. перед Хр. Отже Нініва ніяк не могла бути столицею його сина Навуходонозора. Крім того в кн. Юдити, в грецькім тексті (IV, 3; V, 18-19), виразно говориться про відбудову зовсім зруйнованої святині. А дозвіл на таку відбудову дав доперва Кир, коли вже й сліду не було з асирійської держави.

Надто при кінці кн. (XIV, 25) кажеться, що по погромі асирійських військ під Витилуею „И не бѣше кто мѣ оутращати сыновъкъ Ілѣкыхъ во дни Ісѣиди и смѣрти еѣ дни многѣ“. По свідощтву св. Письма Юдита прожила 105 літ (XVI, 23); тож требаби числити бодай яких 150 літ повного спокою, а такої довгої мир-

ної доби не легко дасться знайти в історії ізраїльського народу.¹⁾

Ще тяжше з географією в кн. Юдити. Ото з Ниніві тремі днями дороги приходить Олоферн до якоїсь місцевости, що називається, Вектілод і розтаборився коло якоїсь гори блиско вищої Киликії (II, 21). Звідтам вибрався на Фуда й Луда й синів Ісмаїла в хилонській пустині на полудне т. є в Аравії (ст. 23). Після того переправляється через Евфрат, переходить Мезопотамію і руйнує всі города при ріці Авроні і доходить аж до моря (?) ст. (24). Знова займає Киликію і приходить аж до посіlostий Яфитових в Аравії. Обходить Мадіямську землю і сходить у долину Дамаску (ст. 25-27). Дальше по зруйнованні Тиру й Сидону переходить у приморську сторону до Аскалону й Азоту т. є у филистимську землю (II, 28 - III, 6). При тім усім нічого не знає про Ізраїлитян (V, 3-4), хоч з Тиру й Сидону до Филистимської землі можна було перейти лиш через ізраїльську землю. Нічого дивного, що не католицькі егзегети просто іронізують ці географічні дані.²⁾

Вкінці підносять ще одну обставину, а саме, що ні одна з пізніших книг С. і Н. Завіту, ані Фільон, ані Йосиф Флявій ні одним словом не натякають на події, описані в кн. Юдити.

IV. СПРОБИ ПОЯСНЮВАННЯ ІСТОРИЧНОГО ЗМІСТУ КНИГИ ЮДИТИ

1. Загальний перегляд

У попереднім уступі згадано про великі історичні й хронологічні труднощі, на які натрапляє пояснення історичного змісту кн. Юдити. Найтяжче знайти історичні рами поданих там подій. Ясно, що священнописменник говорячи про Навуходонозора, асирійського царя, в Ниніві, мусів під тим іменем мати кого іншого на думці, бо, — як се було сказано — не існував асирійський цар Навуходонозор і не міг мати столиці

¹⁾ R. Cornely, *Introductio specialis in s. lib. V. T. II. 1. ed. 2. p. 402.* — Точно зібрані ті закиди в „Академічних лекціях“ митроп. Філарета: „Апокрифи“. (Чтенія Общества Любы дух. Просвѣщенія. 1876 I. стр. 276-277); Митроп. Арсеній, Введеніє вь священ. книги Ветх. Зав. стр. 402.

²⁾ Eichhorn, Einl. in die Apokryphen стр. 303. називає автора книги Юдити „*febricitantis et insanae mentis*“. — Berthold, Einl. пише: „*Durfte der Auctor einen geübten Feldherrn mit seinem Heere einen Marsch machen lassen, der nur in der grössten Narrheit einer machen kann?*“ — Davidson, Introduction III. p. 384. „*The geography is in a state of hopeless confusion. It seems to have been derived from the writers memory of cities and contries which he put down without thought wherever he pleased*“. — Dr. A. Scholz, Das Buch Judith, eine Prophetie стр. 22. „...*herrscht in den (geographischen) Namen eine Verwirrung, die man bei der hohen Bildung des Verfassers für eine absichtlich angerichtete anzusehen versucht ist.*“

в Ниніві. Помимо того є егзегети, що похід Олоферна на Юдею кладуть на часи Навуходонозора, вавилонського царя.

Його назву, асирійський цар замість вавилонський, треба брати по їх думці в ширшій значінні, як се вживав Геродот, Ксенофон і як знаходиться в кн. Ездри VI, 22. Коли Навуходонозор у 12 р. свого панування вступив на місце асирійських царів, як подає кн. Юдити (I, 1), нічого дивного, що Жиди, довгі літа піддані Асирійцям, в особі Навуходонозора могли бачити асирійського царя. Треба також взяти під увагу, що таке велике місто як Ниніва, хоч і здобує й зруйноване Набополязаром, не відразу зникло з лиця землі, отже могло ще зовсім добре існувати за Навуходонозора, як визначне асирійське місто. Арфаксад, се медійський цар Кіаксар, що в Асирійській транскрипції приходить як Авакістар, а відтак з єврейського до грецького тексту перейшов пін назвою Арфаксад. Похід Олоферна припав на 18 р. панування Навуходонозора т. є на 587 р. пер. Хр. Так Нетелер, Нікес і Моверс.¹⁾ Очевидно, що се пояснення не всілі усунути всі суперечности, які знаходяться в кн. Юдити.

Всеж таки переважаюче число егзегетів, католиків і некатоликів, під назвою Навуходонозора дошукуються інших володарів. Звідси найрізномордніші передложення: Навуходонозор, се асирійський Раман Нірарі (861-782);²⁾ або Асаргадон (681-688);³⁾ або Асурбаніпаль (668-626);⁴⁾ також Кандалян (647).⁵⁾ Інші під іменем Навуходонозора додумуються радше перських царів: Камбізеса (529-522);⁶⁾ Ксерксеса I (485-465)⁷⁾ або Артаксеркса III Оха (358-338).⁸⁾ Ще інші сирійських володарів: Селевка I. Ніканора (312-282),⁹⁾ Антиоха VI Епіфана (176-163),¹⁰⁾ вкінці Димитрія I. (162-150).¹¹⁾

Фолькмар¹²⁾ під іменем Навуходонозора хоче видіти навіть

¹⁾ Dr. B. Neteler, Untersuchung der geistlichen und der kanonischen Geltung des Buches Judith. München 1886; J. P. Nickes, de libro Judith, Breslau 1854. p. 25.. „annis sex ante eversa Ierosolyma Holofernem a Judith esse occisum“. — Movers. Das phönizische Altertum I. p. 422.

²⁾ P. Riessler, Chronologische Fixierung der Heldentat Judiths. (Katholik, 1894. II. стр. 1-8);

³⁾ Montfaucon, La vérité de l'histoire de Judith, Paris 1690.

⁴⁾ Robiou, Delattre, Vigouroux, Palmieri, Brunengo, Kaulen, R. Cornely, Hetzenauer, Seisenberger, Selbst, Raboisson, Schuster-Holzhammer і багато інших.

⁵⁾ O. Wolf, op. cit.

⁶⁾ S. Augustinus, De civitate Dei, XVIII, 26.

⁷⁾ Cornelius a Lapide, Commentarii.

⁸⁾ Sulpicius Severus, Chronicon II, 14-16; За тою думкою пішли: Gibert, A. Condamin, G. Ricciotti.

⁹⁾ Raska, Chronologie der Bibel, Wien 1878. стр. 310, п. 1.

¹⁰⁾ S. Weissman, Das Buch Judith, — historisch-kritisch beleuchtet, Wien 1890.

¹¹⁾ H. Willrich, Iudaica, Göttingen 1906. cr. 28.

¹²⁾ Volkmar, Handbuch der Einleitung in die Apokryphen I. Tübingen 1860. стр. 5.

римського імператора Траяна (98-117 по Хр.). Та се рішучо неможливе, з тої простої причини, що кн. Юдити згадує вже Климентій Римський около 96 р. по Хр.¹⁾

Вкінці Ф. Штайнмецер²⁾ намагається доказати, що в кн. Юдити треба розрізнити аж чотири події з різних часів, і так: 1. Похід Кира на Лидію, здобуття Екбатани й зложення з престолу Астіяга; 2. Арабську виправу Асурбаніпала; 3. Похід Артаксеркса на Палестину й Єгипет; 4. Часи Антіоха Епіфана. В таким разі остаточна редакція кн. Юдити припалаб на 150 р. перед Хр. Се пояснення здебільша усуває географічні труднощі, про які була згадка.

2. Найправдоподібніша розв'язка

Ся ріжноманітність думок і поглядів вказує найліпше, як тяжке й складне се питання коли ходить о оцінку, котра з поданих розв'язок найбільше правдоподібна, то на увагу заслуговують всего дві, залежно від того, чи похід Олоферна на Юдею припавби перед чи по неволі вавилонській,

Взяти добу перед неволею вавилонською, тоді можливі три часи: або перші літа панування Манасії, коли він як дванадцятьлітний хлопець обняв престіл, отже коло 693 р. перед Хр.; або літа його поневолення, коли находився у асирійській неволі; або перші літа молоденького царя Осії (638 р. перед Хр.). У всіх тих трьох випадках найвисша влада в Юдеї спочивала в руках первосвященника або іншого високого достойника. Та найбільше прихильників має друга концепція, а саме: часи поневолення царя Манасії.³⁾

Тотожні точки булиб такі: У кн. Юдити кажеться, що тоді найвисша влада в Юдеї спочивала в руках Йоакима (Еліякіма), що його називає св. Письмо „іерей великій“ (IV, 6. 14; вульгата IV, 5. 11). Не виключене, що сей Йоаким тотожний з Йоакимом (Еліякимом) сином Хелкії з IV. Царів XVIII, 18, також у рівнобіжнім місці пророка Ісаїї (XXII, 20). Ріжниця заходить у тім, що в кн. Царів і в Ісаїї він не є первосвященником, а лише „строїтелем царського дому“. Також з кн. I.

¹⁾ I. Ep. ad Corinthios. 55.

²⁾ F. Steinmetzer, Neue Untersuchung über die Geschichtlichkeit der Juditherzählung. Leipzig 1907.

³⁾ Ribiou, Deux questions d'histoire et de chronologie éclaircies par les Annales d'Assurbanipal. Paris 1875. — Vigouroux, La Bible et les Découvertes modernes. Paris 1882. IV. ed. 6. 1896. стр. 254-283; A. Delatre S. J., Le livre de Judith. Paris 1884; Dom. Palmieri S. J., De veritate historica lib. Judith. Galopiae 1886. стр. 22. J. Brunengo, Il Nabucodonosor di Giuditta, Roma 1888; Dr. J. Schuster u. Dr. J. Holzhammer, Handb. der bibl. Geschichte I. 8. Aufl. 1925 стр. 701.

Параліпоменон гл. VI, оскільки там поданий повний список ізраїльських первосвящеників, виходить, що зовсім не було первосвященика Йоакима, згідно Еліякіма. Та ця трудність не є серйозна. Не виключене, що грецький перекладчик кн. Юдити, єврейський вираз „ашер аль габаїт“ „наставник дому“, значить царського, зрозумів, як наставник Божого дому. Св. Єронім це місце переводить „praepositus templi“. Очевидно, що в часі, коли Манасія знаходився в асирійській неволі, найвища влада спочивала в його руках. Також нема в тім противоріччя, що його впливи не обмежувалися лиш на юдейське царство т. з. на покоління Юди і Веняміна, але й на інших 10 поколінь, бо вже Єзекія поширив був впливи на решту племен ізраїльських (II. Параліп. XXX), що відтак ще сильніше зазначилося за наслідника Манасії, царя Осії.

Саме в сій добі, т. є в VII ст. Асирія дійшла до найвищої сили й експанзії. Уже Асардгон (680-667) підчинив був цілу західну Азію й війсьними походами досягав Єгипту.¹⁾ Його син Асурбаніпаль (667-626) був війсьничий бутний, могутий володар і притім невгамовано гордий. Він то 658 р. перед Хр. поклав медійського володаря Візір-хадрі.²⁾ Після того йдучи на завоювання Єгипту, вислав зазив до всіх підляглих Асирії народів т. є до Тиру, Юдеї, Едому, Моаву, Гази, щоб прислали йому відповідну військову поміч. Він також заняв і зруйнував Теби. У пам'ятках з його часів між підляглими йому володарями читаємо: „Мінасі, шар мат Яуді“, що значить: Манасія, цар юдейської землі.³⁾ В однім таким поході на Єгипет Асурбаніпаль ув'язнив Манасію і зв'язаного запровадив до Вавилону, де намісником був Асурбаніпаль молодший брат Шамугес (Шамаш-шум-укін). Усі ті дані досить сходяться з війсьними походами, зазначеними в кн. Юдити.

Хоч як се пояснення виглядає правдоподібне й хоч по словам Р. Корнелія, що „qua (sc. explicatione) admissa omnes historicae difficultates dispareant“;⁴⁾ по мимо того, наведена розв'язка натрапляє на деякі просто противорічні твердження у самім тексті кн. Юдити. І так у (IV, 3) читаємо: „понеже не-
да́кнѡ изъѡдѡша ѡ па́чнѣнѣа ѡ неда́кнѡ кѣи лю́дѣ совра́шага іѡдѣѣтѣи, ѡ со-
сѡди ѡ сѡтѣрѣ ѡ до́мѣ ѡ ѡскверне́нѣа ѡсѡщѣна вѣша“. Се правда, наведе-
ні слова не знаходяться у лат. перекладі Вульгати; зате Вуль-

¹⁾ Dr. J. Selbst u. J. Holzhammer, op. cit.; P. Dhorme, Les pays bibliques et l'Assyrie (Revue biblique XX (1911), стр. 34.

²⁾ Conférences de St. Étienne 1910-1911. Paris, стр. 93 і Revue biblique 20 (1911) стр. 353.

³⁾ E. Schrader, Keilinschriften und d. A. Testament. 2. Aufl. стр. 354.

⁴⁾ R. Cornely Introductio spec. II. 1. ed. 2. р. 402.

гата на іншому місці виразно згадує про вавилонську неволю, як про щось минуле, в оповіданні Ахіора, се місце у славянським тексті (V, 18) звучить: „... ѿ плѣнѣни быша въ зѣмлю не свою, ѿ храмъ Бѣга ѿхъ кысть въ поспраніе, ѿ гради ѿхъ ѿдержани быша въ сѣно-статъ“. Сьому відповідає текст Вульгати (V, 22): „Nuper autem reversi ad Dominum Deum suum ex dispersione, qua dispersi fuerant, adunati sunt et iterum possident Ierusalem, ubi sunt sancta eorum“.

Вправді Корнелі-Гаген¹⁾ удержують, що в оригінальному тексті не було мови про відбудову святини, лиш про її очищення по оскверненню через царя Манасію (IV. Царів XXI. 7); а згадка про полон відноситься лиш до ув'язнення і вивезення Манасії до Вавилонії. На се не тяжко запримити, що годі покликати на зовсім незнаний оригінальний текст, якого нема. Тому більше послідовно розв'язують сю трудність Белярмин і Брунengo. Вони твердять, що стихи про вавилонську неволю, про поворот і відбудову святини, додані пізніше.

Також у тексті кн. Юдити і то грецьким і латинським стоїть, що за життя Юдити й довгі літа по її смерті Ізраїлитяни тишилися миром і ніхто не напастував їх. Сама Юдита дожила 105 літ життя. А з історії біблійної знаємо, що по смерті Манасії Ізраїлитяни зовсім не тишилися спокоєм, бо вже 609 р. т. є в 30 літ по смерті Манасії, його внук, цар Йосія гине в битві під Маггедо. Вправді Корнелі²⁾ покликуються на се, що в св. Письмі досить часто трапляються похибки в числах, головню через недогляд переписчиків і перекладчиків, та таке пояснення в сім випадку виглядає рішучо натягненне.

Крім того тяжко пояснити, яким чином у асирійським війську найшовся головний вожд Олоферн, виразного перського походження, що має слугу Багоаса, також Перза, або, як деякі кажуть, Єгиптянина.

Тому далеко правдоподібніша виглядає друга розв'язка, що военний похід Олоферна кладе по повороті Жидів з вавилонської неволі, а саме за панування перського царя, Артаксеркса III. Ока (359-338 перед Хр.). Як висше сказано, сю думку перший підніс Сульпіцій Северій, презвітер аквітанської провінції, що жив з кінцем IV ст. Наводимо тут дослівно дотичне місце з його „Historia Sacra“.³⁾ В II. Кн. гл. XIV читаємо: „Huic rerum ordini recte Iudith actus conseram, traditur enim post captivitatem fuisse; sed quis eo tempore Persis regnaverit, historia

¹⁾ Compendium Introductionis p. 285.

²⁾ R. Cornely, Introductio spec. II. 1. ed. 2. стор. 404.

³⁾ J. P. Migne, Pat. Lat. T. XX. col. 137.

divina non edidit: regem tamen sub quo illa gesta sint, Nabuchodonosor nuncupat, non utique eum qui Ierosolimam ceperit, sed nullum hoc nomine post captivitatem apud Persas regnasse reperio, nisi si ob impatientiam et pariles conatus, quicumque ille rex, Nabuchodonosor a Judaeis vocitatus est. Plerique tamen Cambysem Cyri regis filium putant esse, quod victor Aegyptum atque Aethiopiam penetraverit; sed huic opinioni eadem sacra historia repugnat: nam duodecimo regis illius anno Judith fuisse signatur: porro Cambyses non ultra novem annos rerum potitus est. Unde si historia opinari licet, sub Ocho rege qui post Artaxerxem secundum fuit, haec gesta crediderim; idque vel ex hoc coniicio, quod idem Ochus (ut in saecularibus quibusdam scriptis legi) natura immitis cupidusque bellorum traditur: nam et arma finitimis intulit, et Aegyptum, quae ante multos annos desciverat, bello recuperavit. Quo tempore etiam sacra eorum, et Apin in deum receptum irrisisse traditur: quod postea Baguas spado eius, natione Aegyptius, indignatus, contumeliam gentis morte regis ultus est. Meminit autem huius Baguae historia divina: nam cum Holofernes iussu regis adversus Judaeos duxerat exercitum, Baguam in iisdem castris fuisse momoravit: unde non immerito in argumentum nostrae opinionis adduxerim, ut rex ille, Nabuchodonosor nuncupatus, Ochus fuerit, sub quo Baguam fuisse mundiales historici prodiderunt“.

Сей погляд Сульпіція Севера боронив у XVIII ст. учений Гіберт.¹⁾ У найновіших часах за тою гадкою пішов Кондамен²⁾ і Й. Річотті.³⁾ З протестантських істориків Шіпер і Р. Кіттель.⁴⁾

Надто Евзевій Кесарійський подає, що Артаксерс Охо в часі воєнного походу на Фенікію і Єгипет багато Жидів з Палестини виселив аж до Гірканії т. є над береги Каспійського моря.⁵⁾ Се вказує, що Жиди користаючи з загального замішання хотіли створити свою самостійну державу. Крім того Діодор Сікул⁶⁾ каже, що дійсно між вождями Артаксеркса III Оха находився один, що звався Олоферн, брат Аріярата, царя Кападокії. Йому підлягав євнух Багоас, котрий відтак строїв Артаксеркса.

Також у тексті кн. Юдити є деякі натяки, що описані події припадають на добу перських володарів, а не асирійських або

¹⁾ Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, a. 1754. Tom. XXI. c. 42-82.

²⁾ A. Condamin, Dictionnaire Apologetique II (1909-1915) apr. Judith. col. 1562.

³⁾ Giuseppe Ricciotti, Storia d'Israele, Roma-Torino (1934) II. § 151. c. 168.

⁴⁾ Aemil Schürer, Geschichte des Jüd. Volkes III. 4. Aufl. Leipzig 1909. c. 232. — Rud. Kittel, Geschichte des Volkes Israel III. 1. u. 2. Aufl. Stuttgart (1927-1929) c. 676.

⁵⁾ Chronicon II ad an. Abrahæ 1657: J. P. Migne Patr. gr. XIX, c. 486.

⁶⁾ Diodorus Siculus, Historiarum Lib. XVI, XVII.

вавилонських. І так у пісні Юдити XVI, 10 кажеться: „оутра-
 шішася Персы державы еѣ а Миды дерзнокѣнемъ еѣ разсѣдошася...“ Ся злука
 Перзів з Мидами існувала доперва по вавилонській неволі. Та-
 кож слова, вложені в уста Набуходонозорові: „возвѣстѣши ѣмъ
 оутробоу зѣмлю ѣ коѣѣ, ѣко ѣзыѣѣ къ ѣрости моѣѣ на нѣхъ... (II, 7),
 т. з. взивати піддання землі й води, се наскрісь перська фраза
 на вираження повного й безоглядного підчинення, що виразно
 свідчить Геродот і Полібій.¹⁾ В кінці в добі перських володарів
 Юдеї дійсно не мали ніяких царів і від IV ст. і надаліше ті-
 шилися повним спокоєм і посідали дуже широку самоуправу.

Се правда, що про книгу Юдити не знаходяться нігде згадки
 ані в пізніших книгах Ст. і Нов. Завіта, ані в Йосифа Флявія,
 ані в Фільона. Та се не може впливати на перечення історич-
 ного змісту тої книги. Коли взяти під увагу, що кн. Юдити
 могла повстати десь при кінці III або з початком II. ст. перед
 Хр., то не дивно, що тих кілька книг, що написані або рівно-
 часно або троха пізніше не мали ні нагоди ні потреби згаду-
 вати про кн. Юдити. Також у кн. Нов. Завіта нема згадки ані
 натяку не на одну старозавітну св. книгу, та се ніяк не може
 впливати на оцінку її автентичности або віродостойности. Що
 відноситься до Йосифа Флявія і Фільона, треба запримітити,
 що вони оба узглядають у своїх письмах лиш св. книги жи-
 дівського канону, а що кн. Юдити не прийняли до канону св.
 книг, тому сі оба жидівські письменники не брали її під увагу.

3. Географічні назви в воєнних походах Олоферна

Як се сказано, противники історичности книги Юдити на-
 водять численні географічні й топографічні неясности й неточ-
 ности, головно в описі воєнних походів Олоферна, й у пересаді
 підносять їх до абсурду. Не дасться заперечити, що дійсно за-
 ходять неточности й неясности. Та не тяжко їх вияснити.

Вперед треба взяти під увагу, що нема первісного оригі-
 нального тексту, а лиш переклади й перерібки. А хто не знає,
 як з бігом часу, ще до того в перекладах, змінюються до не-
 пізнання назви місцевостей, країв, рік, словом географічні назви.
 Возьмім примір з нинішних часів. Хто знає або візьме геогра-
 фічні назви передвоєнної Росії, а порівнає з теперішніми боль-
 шевицькими, то не легко прийдеться йому зорієнтувати. Такі
 зміни були на порядку деннім у стариннім світі. Ось давня
 столиця Ізраїльського царства Самарія, нині називається Се-
 бастіє; а біблійний Сихем, Римляни перезвали на Флявія Неа-

¹⁾ Herodot. Hist. VI, 48-49; Polybius, Res Graecorum IX, 38.

поліс, що в арабській мові перейшло на Наплюза. Знане також, як просто до непізнання в історичній грецькій класичній літературі змінені вавилонські, перські й єгипетські назви. Нічого дивного, що й в кн. Юдити, вже в загубленім єврейським тексті, географічні й топографічні назви, перезвані з вавилонських і перських, мусіли підпасти зміні. Ще більше вкралося неточностей і похибок через переписування й переклади. Для ілюстрації зіставимо тут кілька паралельних місць теперішнього латинського перекладу Вульгати, і грецького тексту, що його для лекшого зрозуміння подаємо в церковно-словянським перекладі:

I, 6. In campo magno, qui appellatur Ragau, circa Euphraten, et Tigrin, et Iadason...

I, 9. et ad omnem terram Jesse quousque perveniatur ad terminos Aethiopiae...

II, 12. Cumque pertransisset fines Assyriorum, venit ad magnos montes Ange, qui sunt a sinistro Ciliciae.

II, 13. Effregit autem civitatem opinatissimam Melothi, prae-davitque omnes filios Tharsis, et filios Ismael, qui erant contra faciem deserti, et ad austrum terrae Cellon.

III, 1. Tunc miserunt legatos suos universarum urbium et provinciarum... Syriae scilicet Mesopotamiae, et Syriae Sobal, et Lybiae, atque Ciliciae...

III, 14. 15. Pertransiens autem Syriam Sobal, et omnem Apameam, omnemque Mesopotamiam, venit ad Idumaeos in Terram Gabaa, accepitque civitates eorum, et sedit ibi per triginta dies, in quibus diebus adunari praecepit universum exercitum virtutis suae...

I, 6. Ї соврашаа ...вз горней ...при Ѣвфратѣ и тигрѣ и ѣдаспи...

I, 9-10. и ветани, и хелаа и каднеа, и рѣкѣ ѣгипетскѣа и тафны, и рамесси и всеа земли гесемскѣа, дождеже притѣ вѣше таниа... дождеже притѣ на предаѣлы ѣдїопїи...

II, 21. Ї изыдоша и́з нїневїи пѣтемѣх трїеѣх днїи на лице пола кекїаеаѣх, и ѡполчишаа ...ванїз горы сѣцїа ѡшбюю кышнїа кїаїкїи.

II, 23. Ї и́згѣчѣ фѣда и лѣда, и поплѣни кѣкѣх сынѡвѣх рассеаа и сынѡвѣх исмаїаеѡвѣх сѣщѣх по лицѣ пѣстыни хеалѡнскѣа кз ѡгѣ.

II, 28. III, 1. Ї нападеа страѣх и трѣпетѣ ѣгѡ на кѣкѣх живѣщїихъ кз примѡри, сѣщїихъ кз сїаѡнѣ и тѣрѣ и ѡбїтающїихъ кз сѣрѣ и сїкїнѣ и на кѣкѣх живѣщїихъ кз їемаанѣ ...и послааа кз немїѣ послааннїкѡвѣх...

III, 9. 10. Ї прїїде на лице ѣсдрїаѡна ванїз дштѣи. їаже єсть протївѣ келїкїа пїаы їдѣи, и ѡполчїеа межаѣ гаваеаѣх и скѣдскїихъ градоаѣх, и вѣ тамѡ мѣсаѣцѣ днїи, ко єже совратї келїкїи припѣсѣ сїаы сїкоѣа...

Також дуже правдоподібна є заввага Ф. Вігуру, що в кн. Юдити на початку подано сумарично чотири або п'ять ріжних

воєнних походів. І так згадується про похід на Екбатану, т. є. на Мидію, далі на західну Азію, відтак на Мезопотамію, після того на Аравію, вкінці Приморе і Палестину. Тому зовсім нема причини іронізувати автора, що то нібито каже перському вождови робити неімовірні й просто абсурдні воєнні марші.

V. ТОПОГРАФІЧНИЙ ОПИС І ПОЛОЖЕННЯ ВЕТИЛУ

Для ствердження історичного характеру кн. Юдити не без вартости буде означити по можности географічне положення і топографію Ветилуї. Очевидно, що противники історичного характеру тої книги, вважають назву Ветилуя за змислену, а її алегоричне значіння намагаються вияснити етимологічно. І так під тою назвою розуміють: діва Ягве, себто діва посвячена Богові; другі: нездобута кріпость; інші знова: високий дім або дім, зглядно земля Господня. Та поки нема оригінального єврейського тексту, всяка етимологія будується на домислах. Крім того, коли священописьменик при означенню положення Ветилуї наводить інші добре знані місцевости, як Ездрельон, Дотаін і пр., треба послідовно заключати, що й Ветилуя се не якась змислена алегорична назва, а дійсна назва міста.

Про положення Ветилуї маємо досить точні дані в самім тексті кн. Юдити. Місто збудоване на горі (грець. VI, 7, 11, 12, 13.; VII, 1, 7, 10, 12; X, 10; Вульгата: VI, 8, 9; VII, 8; X, 11). У стіп тої гори, що на ній стояла Ветилуя впливало джерело води (грець. текст: VII, 3; XII, 7). Перевід Вульгати каже, що з того джерела мав іти до Ветилуї водопровід і так достарчати містови води (VII, 6; XII, 7), та що Олоферн при облозі міста опанував джерело й перетяв водопровід. Грецький текст говорить лиш про опанування джерела й уставилення коло нього сильної сторожі. Вульгата видається в сім місци неточна, бо тяжко припустити, яким чином з джерела, що було у стіп гори міг іти водопровід до міста, збудованого на горі. Крім того головного джерела довкола гори находилося ще більше колодязів, що їх Олоферн також казав обсадити й стеречи, щоб жаждою і голодом змусити місто до здачі (грець.: VI, 11; VII, 7 і 17; Вульг.: VII, 7).

З даних у кн. Юдити слідує, що Ветилуя лежала на горі близько Дотаїму, Вельми, і Кіамона або Хелмона проти долини Ездрельону, як се виразно стоїть у тексті: *И ѡпочи́наша бо ю́дѣи банз ветѣлѣи при исто́чницѣ, и прѣтѣго́шаа еѡ ширѣтѣ ѡ двѣа́ма дѣже до вѣаде́ма, и долготѣ ѡ ветѣлѣи да́же до кѣамѡна, ѣже е́сть прѣтивѣ е́сдрѣи́ава (VII, 3.)*

Та хочай як точно означене положення Ветилуї, не легко найти нині місцевість що булаб тотожна з старинною Ветилуєю. Вперед належить ствердити, що нема місцевої традиції про положення Ветилуї; також ані Езевій ані св. Єронім не подають нігде георафічного положення того городу. Перший, що згадує про положення Ветилуї, се Архидіакон Теодозій, що правдоподібно походив з північної Африки й своїм творі „*De situ Terrae Sanctae*“ написанім 520-530 р. по Хр.,¹⁾ як Ветилую вказує місцевість яких 12 миль від Рафії а 20 від Гази. Про сю місцевість говорить також Содзомен²⁾ і св. Єронім.³⁾ і отожднюють її з Ветуль або Ветуель, що находилася в посіло-стях покоління Симеона і про яку згадується в кн. Іс. Навина (XIX, 4) і в кн. І. Параліпоменон (VI, 30). За тою думкою пішов Кальмет у своїм Коментарі до кн. Юдити і обосновує її на подібности назви, та що Осія, один з старшин у Ветилії, походив з покоління Симеонового (Юдит VI, 15; Вульг. VI, 11). Та се просто неможливе, бо не відповідає ніяк тому топографічному описові, що находиться в кн. Юдити.

Новіші дослідники ставять чотири місцевости, що малиб відповідати давній Ветилуї:

1. Мессіліег або Мессілія, місцевість положена на дві милі на полудне від Дженину і рівнини Дотаїну, а на 2 км від шляху, що веде з Галилеї через Самарію до Юдеї.⁴⁾

2. Др. Рісс у своїм Біблійнім Атласі, 2-ге вид.⁵⁾ і багато інших Ветилую утотожднюють з Тель-Хейбар, о яку годину дороги на полудне від Мессіліег. На сій горі дійсно находяться звалища якоїсь давньої кріпости. Довкола видніють рештки оборонного муру. а в ярах у стіп гори можна бачити давні цистерни й колодязі.

3. Саннур, досить велике село, окружене муром і баштами, положене на високій стрімко звисаючій скалі. Близько Дотаїну й долини Ездрельон.⁶⁾ Помимо того ні одна з тих трьох місцевостей не може відповідати старинній Ветилуї, бо ні одна з них не є „напроти“ Ездрельону. Якраз їх відділює від тої долини два досить високі пасма гір. Також близько сих названих місцевостей нема ніякого джерела води.

4. Пруський конзуль Єрусалиму М. Шульц поставив більше правдоподібний погляд, а саме: він утотожднював Ветилую

¹⁾ L'Orient latin t. I. стр. 70-71.

²⁾ Historie Eccles. C. 15 Migne t. LXVII col. 1260.

³⁾ Vita S. Ilarionis. Migne. P. d. XXXIII. col. 44.

⁴⁾ Fentwork in Palestine, London 1879. I. стр. 99.

⁵⁾ Попів, Atlas bibliens 11 C 4; 12 E 1.

⁶⁾ M. Guérin, Samarie t. I. стр. 346.

з Бет-Ільфа, що лежить у стіп гори Фасга (Гельбое) між Бейсан і Айн Джалюд. Думку Шульца прийняли: Ріттер і Кавлен.¹⁾

Та вихідною точкою в означенні географічного положення Ветилуї, можуть бути лиш ті досить точні дані, що знаходяться в кн. Юдити про розложення табору Олоферна, при окруженні Ветилуї. Та виразно кажеться, що табор ішов від джерела у стіп гори й шириною доходив до Дотаїну і Бельми (Бетлеми), а довжиною до Кіямона (або Хелмона). З того очевидне заключення, що табор Олоферна творив трикутник між Дотаїном (тепер Тель Дотан), про котрий згадує кн. Битія XXXVII, 17; IV. Цар. VI, 13, а Бельмою (Бір Бель'аме) і Кіямон (Ямун) і так з трьох боків окружив Ветилую. Якраз по одній стороні того трикутника підноситься висока гора, що панує на цілою околицею. Її високість понад море виносить 500 м, 400 м понад долину Ездрельон, а 250 понад Дотаїном. Сю гору називають нині Джебель-ель-асі т. з. „гора ворохобні“ або Шейк-Шібель. Яких 100 м. нисше від Шейк-Шібель знаходиться досить широка площа, покрита старинними руїнами, що нині називаються Харайк-ель-Малег, або просто Харайк. На північ від того місця впливає досить багате джерело Аін-Малем. Дальше в напрямі до Ель-Баред є друге менше джерело, а вода з одного й другого джерела могла доходити до Хайреку каналом. У самій долині, т. є. у стіп гори між Харайком а Ямоном, можна найти ще більше джерел. А на полудне, де саме виходить яр Кефр-Куд, ще нині існує басен повний води, що зветься Бір-ель-Гасу, Нема майже сумніву, що тут десь треба шукати давньої Ветилуї. Каліль Марта, професор патріяршого семинара в Єрусалимі, Ветилую утотожнює з Харейком.¹⁾ Після нього правдива назва була Бейт-Фалюа, що має сирійський і арабський переклад, а що грецький віддав через Ветилую. Та більше даних має відай Шейк-Шібель, котрого давня назва була Бейт-Еліон, що залишилося в транскрипції ватиканської рукописи св. Письма у назві Байтулуа.²⁾

⁴⁾ G. Schulz, Mittheilungen über eine Reise durch Samaria und Galiläa (Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft 1849. t. III. стр. 48); Karl Ritter, Erdkunde von Asien XV. стр. 433.

¹⁾ Khalil Marta, Intorno al vero sito di Betulia, in „Terra Sancta“, Firenze 1887. fasc. 9. 10.

²⁾ Mislin, Les Saints lieux. 3. ed. Paris 1858 t. III. стр. 359-361. Brunengo, Il Nabucodonosor di Giuditta § XVII. Il sito di Betulia (Civiltà Cattolica XXX (1888). — Cf F. Vigouroux, Dictionnaire de la Bible I. Paris 1895. Béthulie col. 1751-1763.

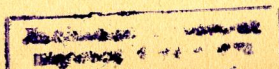
ЗАКЛЮЧЕННЯ

На основі переведеної студії можна поставити такі висновки:

1. Хоч події, подані в книзі Юдити, з великою правдоподібністю припадають на добу перських царів, передусім на час панування Артаксеркса III Оха (358-338), все таки дотеперішні дослідження ще не дають зовсім певної розв'язки.

2. Ні один з противників історичного характеру й достовірності книги Юдити не дає таких „*solida argumenta*“, щоб по думці наведеного рішення Папської Біблійної Комісії і „*salvo Ecclesiae iudicio*“ можна прийняти, що тут священикописменик під історичною формою криє якусь алегорію або апокаліпсу.

3. Головна трудність того питання лежить у тім, що затратився первісний оригінальний текст книги Юдити. Надто в історії вибраного народу, доба по вавилонській неволі, передусім від часів Ездри й Неемії до Макавейських воєн, найменше досліджена й тим самим ще недостатньо висвітлена.

0,72

(1986)

PA 1420

PL 1420

y -